

יוחודיות

בגוף

אוניברסאליות

ככל שנוקפות השנים, דבריו נאמרים יותר בגלוי ובצורה בוטה יותר, כאילו הוא פושט מעליו שכבות התייפיות של קומפוזיציה תנועתית כדי להגיע, משלל המשמעויות הגלומות בקומפוזיציה כזו, לאמירה צרופה אחת. הוא רוצה לומר דברים ברורים, ויותר מאשר בעבר אצה לו הדרך. כסולן להקת בת-שבע בשנותיה הראשונות, אפרתי שייך לדור שהחל את צעדיו תחת השפעת מרתה גראהם, הכוהנת הגדולה, ויוצרים חשובים אחרים, ביניהם טאלי ביטי, גירום רובינסו וחוסה לימון, הרעיפו על הלהקה מכל הטוב שהמחול האמריקאי יכול היה להעניק. אבל כבר אז נמנה עם המעטים שניסו להתרחק מהשפעתם. לדבריו, הוא חיפש אז "חור שחור", מקום קטן שאף אחד עוד לא חדר לתוכו, שם יוכל להתמודד בעצמו עם הקשיים ולהאיר את החשכה בדרכו שלו. הכוריאוגרף הצעיר של תחילת שנות ה-70 האמין, שרק כך יוכל לעצב את חותמו האישי כיוצר. העבודה עם רקדנים חרשים היתה לחור השחור שהוא חיפש.

כדי לעבוד עם החרשים המציא אפרתי שיטה של העברת רעד בקרשי הבמה כתחליף לצליל. הוויברציה נקלטת בתחושה בכף הרגל של

סגנון היצירה של הכוריאוגרף משה אפרתי והנושאים המרכזיים שמעסיקים אותו קשורים בטבורם לארץ. האמירה שלו משורשת במקום בו הוא חי ויונקת ממנו, אך ערכה ומשמעותה חורגים מהמקומי. הוא מעיד על עצמו שהוא מתעניין בבני אדם "מחיתולים עד תכריכים" ("צריך להיכנס אל פנים האדם, למערכת הגרויים שלו") ובנכסים התרבותיים וההיסטוריים של העם היהודי ("מי שבוטט בעבר שלו, ההווה יחלוף לו כאופנה ולא יהיה לו עתיד"). עוד הוא אומר באותו עניין: "אני נמצא במקום עם אווירה שהיא חלק ממני, והיא מלטפת אותי. אני מרגיש שעלי להתמודד עם המקורות שלי. אתה לא יכול ללכת לשום מקום אלא אל הטבור של עצמך. אני לא מחפש את אמריקה בישראל. ההיאחזות הטפילית בכל כוכב תורן מצביעה על רגשי נחיתות. להיות זה להיות אתה".

כאמן שנוлд בירושלים ויוצר בישראל כבר יותר מ-30 שנה, אפרתי משקף ביצירתו חברה

"הולך בתום", רקדנים: גבי בר, אסתר נדלר, משה אפרתי, דוד רמפורט
"HE THAT WALKETH UPRIGHTLY"
DANCERS: GABI BARR, ESTHER NADLER, MOSHE EFRATI, DAVID RAPOPORT

מאת רות של

בתהליך השתנות ומגיב על השינויים החלים בה. הוא אמן שאכפת לו, כואב לו, והיום הוא אינו מסתפק בלהעניק לקהל חוויה ויזואלית, יש לו מסרים שהוא מבקש להעביר. יתר על כן,

הרקדנים החרשים כתחליף לגלי הקול אצל השומעים. בתשובה לשאלה איך הוא עבד עם הרקדנים החרשים אומר אפרתי: "דיברתי איתם דרך העיניים, הראיתי להם את התנועות והם חיקו. הסברתי להם בדוגמאות מדוע אני עושה תנועות כאלה ולא אחרות. אבל תקשורת ויזואלית מאפשרת רק התייחסות פרונטאלית, ואלמלא הצלחתי למצוא עוד דרך לפתור את הבעיות הכרוכות בתזוזה שלהם בחלל, לא הייתי מצליח ליצור מחול עם אמירה, שראוי למדוד אותו בערכים אמנותיים".

במהלך ניסיונותיו לשלב רקדנים שומעים וחרשים נוצרו קודים תקשורתיים נוספים - מגני גוף, החלפת מבטים ותנועות חדות במיוחד לסימון התחלה וסוף של מקטעים.

כשהחרשים רקדו לבד הליווי הקולי היחיד היה מכות בבמה, אך כשאפרתי החל משלב שומעים בהופעות, היתוספה מוסיקה ליצירות והחרשים תיפקדו באמצעות סימני הגוף של השומעים. השילוב בין חרשים ושומעים במחול יצר איכות תנועתית מיוחדת. היא נבעה לא רק מהריכוז התקשורתי העצום שעבודה כזו דורשת, אלא גם ממעגל אנרגיה חדש שנוצר. אפרתי:

"החרש תמיד קשור לאנרגיה של אדמה, כי הוא חש דברים דרך ויברציה. לעומת זאת הרקדן השומע תמיד מבקש לרחף,

"הולך בתום", רקדנים: רוג'ר בריאנט, אסתר נדלר
"HE THAT WALKETH UPRIGHTLY"
DANCERS: ROGER BRIANT, ESTHER NADLER

האנרגיה שלו עולה מעלה. כשרקדן חרש רוקד עם שומע נוצר מעגל זורם של אנרגיה - מלמטה של החרשים ומלמעלה של השומעים".

"אני נמצא במקום עם אווירה שהיא חלק ממני, והיא מלטפת אותי. אני מרגיש שעלי להתמודד עם המקורות שלי. אתה לא יכול ללכת לשום מקום אלא אל עצמך"

בתחילה היו הרקדנים החרשים חובבים ואף על פי כן, ולמרות מוגבלותם, לא ויתרו להם אפרתי כמלוא הנימה על ליטוש כלי המקצוע של הרקדן - הגוף. הוא דרש קווים ארוכים ונקיים ותוואי ברור של הגוף בבגד הגוף ההדוק. שיעור באלט קלאסי היה לשגרה יומיומית של הרקדנים החרשים והשומעים כאחד. "לכל מקצוע יש ערכים ואתיקה, והמצוינות הטכנית של הרקדן היא חלק מהמקצוע. לא אוותר על הווירטואוזיות. רקדנים נעולים בנעליים כבדות הם אופנה חולפת".

העבודה עם החרשים העשירה את אפרתי: "דווקא מוגבלותם איפשרה לי למצוא אצל

"מרקמים"
רקדנים: אמנון דמתי, אסתר נדלר
צילום: יורם רובין
"TEXTURES"
DANCERS: AMNON DAMTI,
ESTHER NADLER, PHOTO: YORAM RUBIN

"החרש תמיד קשור לאנרגיה של אדמה, כי הוא חש דברים דרך ויברציה. לעומת זאת הרקדן השומע תמיד מבקש לרחף, האנרגיה שלו עולה מעלה"

משתמש אפרתי במוטיבים לקוחים מבית הכנסת - מכות על החזה שמסמלות הכאה על חטא, קידות, הליכה אנה ושוב וידיים מוחזקות כמו בברכת כוהנים (אגודל, אצבע ואמה לצד אחד וזרת וקמיצה מרוחקות מהן לצד שני ומשולש בין שלוש האצבעות לשתיים). ההליכות הרבות ביצירה מסמלות עלייה לרגל: הגו מוטה קדימה והרגליים בתנועה חדה כמו נאחזות בקרקע ("ירושלים על הרים יושבת וזו הליכה של טיפוס"), הראש כפוף קדימה ומסובב מעט אחורנית ("כאילו נפרדים מהעבר").

מוטיב ההליכה ממלא תפקיד אחר במחול שנוצר לציון 500 שנה לגירוש ספרד - "קמינה אי-טורנה" (1991). ביצירה זו ההליכה מסמלת נדידה והאמירה היא ביקורת על העם היהודי, שגם כאשר יש לו מדינה ולמרות התפילה "לשנה הבאה בירושלים", הוא אינו חדל לדוד. זיכרון אלפיים שנות גלות ונדודים רובץ כקללה גם על ילדי הארץ. גם השורשים שלהם קצרים ורפויים ומורשת הנדודים חזקה מהם ועוקרת אותם ל"קריית מלאכי" האמריקאית - לוס אנג'לס.

מוטיבים אחרים ב"קמינה אי-טורנה", כאב וענישה, שאולים מספרות ימי הביניים. הרקדנים הולכים ונושכים את ידיהם ומושכים בפיהם כמו רצו לקרוע אותו. ויש במחול הזה גם חומרים לקוחים מזיכרונות הילדות של אפרתי כבן הקהילה הספרדית הירושלמית. למשל, בסצינת הריפוי יש אלמנטים שמזכירים גירוש שדים במסורת הספרדית. דוגמה נוספת היא חבורת הנשים הצופות בחתן וכלה מרקדים, כשידיהן שמוטות ואצבעותיהן נעות בעצבנות לאחור, כדי להרחיק עין רעה מהזוג הצעיר.

מוטיב משותף ל"תהילים של ירושלים" ו"קמינה אי-טורנה" היא תנועת ההצטלבות הנוצרית, שתי אצבעות מוגשות למצח, למפתח הלב ולשתי הכתפיים, וב"קמינה אי-טורנה", כשרצה לתאר את ערבוב מנהגי הנצרות והיהדות אצל האנוסים, שזר אפרתי במוטיב זה את התנועה מהמורשת היהודית של הרטבת האצבע בלשון ונגיעה משולשת בגרון אגב מילמול "בשם אברהם, יצחק ויעקב".

החומרים התנועתיים הלקוחים ממסורת עתיקות ומנופי הילדות הירושלמית שלו ("אני ירושלמי. המיסטיקה, הדתות, המזורות, האפלולית, העננים שנוחתים לך על הראש") משמשים את אפרתי כקישוט לתנועה. "אני לא מפתח את התנועה כי אני רוצה שתישאר ברורה, אבל לפעמים אני לוקח את האלמנט ומותח ומגהץ אותו בתוך זרימה של תנועה אחרת לגמרי והופך אותו לזיכרון עמום של המקור".

בשנים האחרונות האקטואליה הישראלית תופשת מקום מרכזי יותר בעבודותיו של

"כמיהות", רקדן: דוד רפופרט
צילום: יורם רובין
"ASPIRATIONS", DANCER: DAVID RAPOPORT
PHOTO: YORAM RUBIN

שהתבסס על סיפור הדיבוק - "הולך בתום". אסתר נדלר ודוויד רפופרט רקדו את תפקיד הזוג הצעיר והכוריאוגרף וגבי בר היו שליחי הרוע וסימלו את הדיבוק. הביטוי להתערערות הנפשית של הנערה שדיבוק נכנס בה הושג על ידי הבזקים של תנועה לא מאורגנת, שקטעו את הליריות והפורמליות של תחילת המחול. הדימוי הוא של תולעת שאוכלת את הנערה מבפנים.

ביצירה אחרת - "תהילים של ירושלים" (1982), שעוסקת בשלוש הדתות המקדשות את העיר,

החרשים דברים שלא יכולתי למצוא אצל רקדנים שומעים. השומעים נראו לעומתם פלקטיים", הוא אומר. "לחרשים יש עולם שונה משלנו ולאבסטרקט אין בו מקום. יש להם חלומות ואני אפילו לא יודע אם יש בהם צלילים. יש להם טווח רגישות, ראייה וקליטה שאין לנו, וגם ריכוז ואמת פנימית שאין לנו". ושפת הסימנים העשירה את מילון התנועה שלו. כבר ב-1980 הוא השתמש בסימנים משפת החרשים כחלק אינטגרלי מהריקוד "מרקמים" (1978), שהעלה בתיאטר דה לה ויל בפריס. שלוש שנים מאוחר יותר עשתה זאת פינה באוש על אותה במה עצמה.

ב"מרקמים", היצירה הארוכה הראשונה שלו, סיכם אפרתי את הניסיונות שערך בסטודיו בשילוב רקדנים חרשים עם שומעים. כמו שלוש יצירות אחרות שלו - "כמיהות" (1982), "התקשרויות" (1982) ו"טיוטות" (1986), "מרקמים" עוסק בקשר בין אנשים. קבוצות מתגבשות ומתפרקות, דואט, טריו וסולו יוצרים במחול זה משחק גרפי בסגנון הכוריאוגרפיה הפורמליסטית, ואותו שובר אפרתי בדואטים רגשיים. כך נוצרים מתח והנגדה בין הצד הפורמלי לצד ההבעתי בכוריאוגרפיה. לקונטרסטיות הזו מקום חשוב בכל יצירותיו, הנגדה בין מסה של רקדנים הנעים בקבוצות בסטקאטו, צובעים את הבמה בצבעים עזים ומקרינים כוחניות, לבין ליריות ואווירה פיוטית שמשרים המחוללים בדואטים. "בקבוצה שולטת אנרגיה של כדור בבטן, ששולח הבזקים החוצה. בדואטים הליריים והפיוטיים אוספים את האנרגיה החיצונית ומחדירים אותה פנימה", מתארת את זה אסתר נדלר (אשתו של הכוריאוגרף וסולנית לשעבר ב"קולדממה").

בסטודיו נבנות העבודות של אפרתי במהירות. "יש אצלו דרך ישירה, בלי מחסומים, מהמחשבה לתנועה. לפעמים קשה לעקוב אחר מהירות התנועות ששופעות ממנו, כי בוער לו להוציא החוצה את הסקיצה שיש לו", מעידה עליו נדלר. ואפרתי מסביר: "אני לא מתקרב ליצירה אם אין לי סיבה, ואני לא ניגש לעבוד עם הרקדנים אם אין לי מבנה חללי מוכן. הכל מטייל לי בדמיון. אני רואה את התמונות, בונה את היסודות, את הסקיצה של הריקוד, כך שיש לי מבנה חללי עם הזרימה הכללית של הקבוצות וההרכבים הקטנים. אני בונה ושובר, בונה ושובר. בגלל שהמבנה קיים, אחר כך אין לי בעיה בסטודיו עם פרטי התנועה המשתלבים באווירה ובאפיוני הדמויות".

את יצירותיו שעוסקות במסורת היהודית, נושא מרכזי נוסף של אפרתי, הוא מכנה "היחידה היהודית", כי בעיניו אצל היהודים, לעומת הנוצרים, למשל, שום דבר אינו ברור. על עצמו הוא מעיד בהקשר זה שלמרות חילוניותו עולמו עשיר בהלכה, ושהוא מתקנא בחילונים כמותו שמצליחים להעמיק ביהדות אף יותר ממנו. ב-1978 הוא יצר מחול הבנוי כקווארטט

"לה פוליה", רקדן: יוסף מויאל, צילום: יורם רובין
 "LA FOLIA", DANCER: JOSEF MOYAL, PHOTO: YORAM RUBIN

**"אני רואה את
 התמונות, בונה
 את היסודות, את
 הסקיצה של
 הריקוד, כך שיש
 לי מבנה חללי עם
 הזרימה הכללית
 של הקבוצות
 וההרכבים
 הקטנים. אני בונה
 ושובר, בונה
 ושובר"**

האורך והמשמעת של טכניקת הבאלט הקלאסי. בין פלג הגוף העליון לתחתון מתווכת תנועה של שבירת האגן מצד לצד בסגנון ג'אז.

כמו ברבות מיצירותיו גם ב"לה פוליה" משחק אפרתי עם קונטרסטים, למשל בריקוד פרח

אפרתי, והטיפול בה נעשה יותר ויותר בוטה ואכזרי, מזכיר את הציורים של הצייר הבריטי פרנסיס בקון. המחול "לה פוליה" (1989), למשל, שזור בטקסטים של נסים אלוני (ערוכים על ידי אסתר נדלר), שיוסי בנאי קורא, ועוסק בעצבנות החברה הישראלית, בדדיפתה אחרי כל אופנה מזדמנת, בצורך שלה בטיפול פסיכיאטרי. באחד הקטעים עולה רקדן לבמה, כיסא קשור לגבו ("הכיסא שמנהיג פוליטי לא יותר עליו"), כובע ארוך ומחודד לראשו ("כמו מקור של ציפור שניזונה על גוויות") וכולו מכוסה ברשת ("הרשת שבה כולנו נפולי"). קטע אחר בריקוד הוא מין הורה של מבקשי נדבות, כביקורת על השנור הישראלי מיהדות העולם.

את החלק העליון של הגוף צובע אפרתי בלי רחמים, במכחול עבה ומחוספס, בתנועות לקוחות מהרחוב - בתנועת אגרוף, באצבע זקורה קדימה כסמל של פין, "ונשאר רק הכאב". אבל מהאגן ומטה עדיין שולטים

המים, בחלקה השני של היצירה. הריקוד בנוי בסגנון באלט קלאסי ומבוצע על ידי ארבע רקדניות. יש בו רגעי הרמוניה יפהפיים ושבירה שלהם בשאגה נוראה של הבאלרינות, השקועות בהרחה נרקסיסטית של הבושם שלהן. הרמוניה ודיסוננס מתחלפים ללא היגיון בעולם מטורף.

אפרתי של 1995 יוצא נגד ניתוח המיתוסים החלוציים, ביצירה בשם "מיתוס". הוא מודע לשינויים המתחוללים בעולם ומוכן להשלים עם המיתוסים החדשים - מדונה, מייקל ג'קסון, כסף, אחווי צפייה - אך לא מוכן שיהרסו את שלו, "כי אם תשבור את המיתוסים שלי אתה הורס אותי", וגם שואל אם אפשר רק עליהם לחנך את הנוער.

בימים אלה עובד משה אפרתי על יצירה חדשה המתבססת על כתביו של הסופר היהודי הציכי פרנץ קפקא - אולי הסמל המובהק ביותר למקומי עם האוניברסלי, ליהודי ולאדם.

